

NAFASI YA SHAABAN ROBERT KATIKA KUKUZA NA KUENDELEZA KISWAHILI: UCHUNGUZI WA MASHAIRI TEULE

Hassan R. Hassan

Chuo Kikuu cha Waislamu cha Morogoro – Tanzania

hassrash87@gmail.com

Ikisiri

Shaaban Robert ni mmoja wa wapenzi na waandishi maarufu wa Kiswahili. Yeye ameishi karne ya 20 na amefanya mambo mengi yenye kustawisha lugha aushi ya Kiswahili. Wataalamu mbalimbali kama Sengo (1975), Kezilahabi (1976), Gibbe (1980) na Khatib (2014) wanamtaja Shaaban Robert kama mtu aliyekuwa na nia thabiti ya kukuza na kuendeleza lugha ya Kiswahili kupitia maandishi yake. Makala hii inachambua kwa kina kuhusu nafasi ya Shaaban Robert katika lugha ya Kiswahili kwa kuangazia fikra zilizomo katika mashairi yake teule. Kupitia fikra hizo, tumeweza kubainisha jinsi Shaaban Robert alivyokuwa mstari wa mbele katika kuikuzi na kuiendeleza lugha ya Kiswahili. Makala hii ni zao la uchunguzi wa kimaktaba. Mjadala unafanywa kwa kuegemezwa katika mashairi yake teule ambayo ni: “Kiswahili” kutoka Pambo la Lugha (1966), “Kila Lugha” kutoka Insha na Mashairi (1967) na “Lugha Yetu” kutoka Mwafrika Aimba (1969). Mengine ni “Kiswahili 1”, “Kiswahili 2” na “Kitakoma Kiswahili” kutoka Almasi za Afrika (1972). Makala imebaini kwamba kupitia mashairi hayo, Shaaban Robert amejitokeza katika nafasi anuwai ikiwa ni harakati zake za kukuza na kuendeleza Kiswahili. Nafasi hizo ni pamoja na mtezi wa Kiswahili, mhamasishaji wa kukipenda Kiswahili, mwalimu wa Kiswahili na mwandishi wa vitabu vya Kiswahili.

1.0 Utangulizi

Kiswahili ni moja ya lugha kuu katika lugha za ulimwengu (Robert, 1978). Nafasi hii imefikiwa kutokana na juhudi na michango ya watu mbalimbali na asasi za kiserikali na zisizo za kiserikali. Miongoni mwa watu wa mwanzo kukipigania Kiswahili ni marehemu Sheikh Shaaban Robert. Yeye ni mmoja wa waandishi mashuhuri na fasaha wa Kiswahili. Katika uhai wake, ameweza kuandika nathari (riwaya na insha), ushairi na semi. Katika muktadha huu wa uandishi, wataalamu mbalimbali kama vile Sengo (1975), Gibbe (1980) na Khatib (2014) wanasema kuwa jina la Shaaban Robert limepata hadhi, heshima na umaarufu kupitia ushairi. Mulokozi na Sengo (1995) na Andanenga (2002) wanamuona Shaaban Robert kuwa ni mshairi maarufu wa Kiswahili. Wakati Mulokozi (2003) anamtaja Shaaban Robert kuwa ni Shaha wa Malenga wa Tanganyika kipindi cha ukoloni, Kezilahabi (1976) anamwona kama mshairi bora ikilinganishwa na washairi wengine wa wakati wake, anasema “amewaacha nyuma washairi wenziwe wa wakati huo”. Maoni ya Kezilahabi (khj) yanaungwa mkono na Ohly (1977) anayedai kuwa Shaaban Robert amewapiku washairi wenzake wa miaka ya hamsini na hata wale wa sasa. Kwa upande wa lugha ya Kiswahili, pia amepata kuelezwa na kuwekwa katika nafasi na vyeo tofauti. Mathalani, Abedi (1962) anaeleza kuwa Shaaban Robert ni mlezi wa Kiswahili. Halikadhalika, Gibbe (1980) anamtaja Shaaban Robert kuwa ni mtetezi na mwalimu wa Kiswahili. Kimsingi, maelezo ya wataalamu na watafiti hawa yanabainisha ubingwa na usanii aliokuwa nao Shaaban Robert kuhusu lugha na fasihi ya Kiswahili.

Shabaha ya makala hii ni kuonesha nafasi ya Shaaban Robert katika kukuza na kuendeleza Kiswahili. Uchunguzi umefanywa katika mashairi yake teule ambayo ni: “Kiswahili” kutoka *Pambo la Lugha*, “Kila Lugha” kutoka *Insha na Mashairi* na “Lugha Yetu” kutoka *Mwafrika Aimba*. Mengine ni “Kiswahili 1”, “Kiswahili 2” na “Kitakoma Kiswahili” kutoka *Almasi za Afrika*. Kupitia kalamu yake ya kishairi, tunamuona Shaaban Robert akijipambanua wazi kama mkuzaji na mwendelezaji Kiswahili.

2.0 Historia ya Shaaban Robert

Sehemu hii inaelezea kwa muhtasari historia ya Shaaban Robert. Historia hiyo tumeigawa katika sehemu tatu ambazo ni chimbuko la Shaaban Robert, ndoa na familia ya Shaaban Robert na elimu na ajira za Shaaban Robert.

2.1 Chimbuko la Shaaban Robert

Historia ya Shaaban Robert ni maarufu. Umaarufu wake unatokana na watafiti wengi kuyashughulikia maandishi yake. Baadhi ya watafiti hao ni Sengo (1975), Kezilahabi (1976), Gibbe (1980), Mulokozi (2003), Taib (2009), Ponera (2010; 2014), Chuachua (2011) na Khatib (2014).

Kwa pamoja, wote wanakubaliana kuwa Shaaban Robert alizaliwa mnamo Januari 01, 1909 katika kijiji cha Vibambani, kata ya Machui, mkoa wa Tanga. Mama yake aliitwa Mwanamwema binti Mwidau na baba yake alijulikana kwa jina la Robert (Ufukwe/Selemani).

Kwa upande wa baba yake, Shaaban Robert anatokana na kabila la Kiyao. Wayao wanatoka Kusini mwa Tanzania katika mkoa wa Ruvuma. Babu yake Shaaban Robert aliyejulikana kwa jina la Jumaa Kanduru alifika mwambao wa Dar es Salaam akitokea kwao Tunduru. Katika msafara huo, aliambatana na kaka yake aliyejulikana kwa jina la Abubakari ambaye alikuwa mfanyabiashara na mtabibu. Alipofika Dar es Salaam, Jumaa Kanduru (babu wa Shaaban Robert) aliajiriwa Kigamboni kama mlinzi katika shamba la minazi lililokuwa chini ya tajiri wa Kizungu aliyejulikana kwa jina la Roberts. Bwana Jumaa Kanduru alioa na kujaaliwa kupata mtoto wa kiume ambaye ndiye baba mzazi wa mpenzi wa Kiswahili, Shaaban Robert. Baba wa Shaaban Robert alijulikana kwa majina matatu ambayo ni “Ufukwe”, “Selemani” na “Robert”. Jina la Ufukwe lilitoka kwa watani ambao walimwita kutokana na mazingira aliyozaliwa mtoto kuwa ya ufukweni. Jina la “Selemani” lilitokana na imani ya dini ya Kiislamu na huku tajiri wa Kizungu wa Mzee Jumaa Kanduru akimwita jina la “Robert” (Chuachua, 2011; Taib, 2009; Mulokozi, 2003).

Bwana Ufukwe/Selemani/Robert alifanya kazi sehemu moja na baba yake mpaka mwaka 1907 ambapo aliomba uhamisho kutoka kwa tajiri wake. Sababu kuu ya kuomba uhamisho huu ilikuwa ni kutojisikia vizuri kufanya kazi pamoja na baba yake. Ombi lake lilikubaliwa na akahamishiwa kwenye shamba la minazi lililoko Machui, Tanga. Huko alikutana na Mwanamwema binti Mwidau, mama yake Shaaban Robert ambaye alikuwa ni wa kabila la Kimwamwende kutoka kijiji cha Msengenye huko Machui, Tanga. Kabla ya Mwanamwema binti Mwidau kuolewa na Bwana Robert/Ufukwe/Selemani alishawahi kuolewa na Bwana Kibwana Jaffari. Katika ndoa yake hii ya awali, Bibi Mwanamwema alijaaliwa kupata watoto watatu ambao ni Jaffari Kibwana, Mwinyihatibu Kibwana na Mwanagani Kibwana. Hata hivyo, ndoa ya Bibi Mwanamwema na Bwana Robert/Ufukwe/Selemani haikudumu ingawa walijaaliwa kupata mtoto mmoja wa kiume, Shaaban

Robert. Walipoachana, Mwanamwema aliolewa mara ya tatu na Bwana Mwinyi Ulenge Mwarogo na kuzaa naye watoto kumi ambao ni Mwishehe Ulenge, Mwanaidi Ulenge, Mwanang'andu Ulenge, Yusuf Ulenge, Mwanahadia Ulenge, Asha Ulenge, Mwidau Ulenge, Issa Ulenge, Ali Ulenge na Maimuna Ulenge (Mulokozi, 2003). Naye, Bwana Robert/Ufukwe/Selemani alioa tena huko Mnyanjani ambako alibahatika kupata watoto wawili, Mwanasaumu Robert na Abdallah Robert. Alioa tena huko Saadani ambako alijaaliwa kupata mtoto mmoja, Jumaa Robert.

Baba wa Shaaban Robert, Robert/Ufukwe/Selemani alifariki Mnyanjani tarehe 14/09/1918 na mama yake, Bibi Mwanamwema binti Mwidau alifariki tarehe 18/12/1967 (Mulokozi na Sengo, 1995; Mulokozi, 2003; Taib, 2009).

2.2 Elimu na Ajira za Shaaban Robert

Baada ya kifo cha baba yake, Shaaban Robert alipelekwa kuishi na babu yake, Mzee Jumaa Kanduru, mjini Dar es Salaam. Huko alisoma katika shule ya msingi Kichwele ambayo kwa sasa inajulikana kama Uhuru Mchanganyiko kuanzia 1922-1926. Kwa mujibu wa Gibbe (1980), Shaaban Robert alifaulu vizuri na kuwa mtu wa pili katika wanafunzi 11 waliofaulu mtihani wao na kupewa shahada ya kutoka chuoni, yaani *School Leaving Certificate*. Kuanzia mwaka 1926-1944, aliajiriwa kazi ya ukarani katika Idara ya Forodha huko Pangani na kuhamishiwa katika vituo mbalimbali kama vile Moshi na Arusha. Mwaka 1944 aliamishiwa katika Idara ya Wanyama, Mpwapwa ambako alikaa hadi 1946 alipohamishiwa Ofisi ya Mkoa, Tanga (1946-1952), na baadaye Ofisi ya Kupima Ardhi, Tanga (1952-1960). Alistaafu kazi mnamo mwaka 1960.

Katika utumishi wake wa miaka 34, Shaaban Robert alipata kuishi katika miji mbalimbali ya Tanganyika ikiwamo Tanga, Pangani, Dar es Salaam, Kwale-Kisiju, Moshi, Arusha, Longido, Mpwapwa na kadhalika. Kwa mujibu wa Mulokozi (2003) na Gibbe (1980), Shaaban Robert alipanda cheo kutoka ngazi ya Karani Daraja la III la Juu (*Grade III Higher Division*) mwaka 1929 hadi Afisa Utumishi Mwenyeji Daraja la II (*Grade II Local Civil Service*) mwaka 1944. Kutokana na juhudi zake aliweza kuwa mjumbe wa asasi mbalimbali zinazohusu lugha, taaluma na utawala. Miongoni mwa asasi hizo ni Kamati ya Kiswahili Afrika ya Mashariki, Shirika la Uchapishaji la Afrika Mashariki, Bodi ya Lugha ya Tanganyika, Chama cha Majadiliano cha Tanga, na Halmashauri ya Mji wa Tanga. Aidha, alipata kutunukiwa tuzo ya uandishi ya *Margaret*

Wrong Prize, tuzo ya Mjumbe wa Himaya ya Kiingereza, na tuzo ya mwandishi bora ya wizara iliyokuwa inasimamia utamaduni nchini Tanzania (Mulokozi, 2003).

Katika diwani yake ya *Koja la Lugha*, shairi la “Jina Langu Nimewapa” (uk. 72), Shaaban Robert anatumia kwa muhtasari kuhusu kuzaliwa kwake, elimu na kazi alizofanya na vituo vyake. Shaaban anasema:

*Nilizaliwa Tanga, kumi na tisa na tisa
Tangu ujana natanga, kwa safari kunipasa
Kila nitiapo nanga, nitulie moyo hasa
Safari mpya hupasa, nisiyoweza kukinga*

*Nilipelekwa kusoma, Dar es Salaam mjini
Nikaona taadhima, ya malezi ya chuoni
Kupata utu uzima, baada ya mihani
Nilikwenda Forodhani, kujaribu kujituma*

*Miaka kumi na nane, nilifanya kazi hizo
Mimi na watu wengine, bila ovu na mzozo
Nia yangu waone, watu wenye mawazo
Rangi siyo chukizo, kuwa sawa na wengine*

*Miaka minane na kumi, kazi ya mfululizo
Mimi wa rangi ya lami, na wa rangi nyinginezo
Ninapotumwa sikimwi, wala sifanyi mchezo
Sikupata machukizo, wala sikuudhi mimi*

*Nashukuru kila wema, walionipa mabwana
Pamoja na heshima, kwa kuaminiwa sana
Sikuachwa nikakwama, nuksani sikuona
Na kila nililonena, kwao lilikuwa jema*

*Katika hii Idara, sikupata kufahamu
Kufanyiwa hasira, wala neno moja gumu
Niliona kila mara, mabwana kutabasamu
Nami nikawaheshimu, kwa tabia yao bora*

*Tena nilipata hadhi, ya kushika ufunguo
Mabwana wakawa radhi, kuitunza fedha yao
Neno moja la kuudhi, sikulisikia kwao*

Nilipoagana nao, wote walikuwa radhi

*Jina langu nimewapa, nami nakumbuka yao
Moyo umepiga chapa, fadhili ya watu hao
Kwa moyo naapa, miaka yote niishiyo
Tafanya makumbukio, ya mema waliyonipa*

2.3 Ndoa na Familia ya Shaaban Robert

Katika uhai wake, marehemu Shaaban Robert alipata kuoja mara tatu. Mkewe wa kwanza alikuwa Bi. Amina binti Kihere aliyemwoa kati ya mwaka 1930-1931. Baada ya kifo cha Bi. Amina, Shaaban Robert alimwoa Bi. Mwanasharifu binti Hussein kutoka Chumbageni, Tanga, tarehe 14/09/1945. Shaaban Robert anatarifu ndoa hii katika shairi lake la “Shangilieni” ambalo limo ndani ya diwani yake ya *Pambo la Lugha* (uk. 1). Shaaban Robert anasema:

*Viumbe wamepewa, siku tatu tukufu
Siku ya kuzaliwa, na siku ya kuja ufu
Tatu siku ya kuoja, kadhalika maarufu
Zote huheshimiwa, kwa namna badilifu*

*Arobatashara Septemba, natangaza ilani
Kuarifu ya kwamba, tarehe hii Shaaban
Kwa uwezowe Muumba, nitakuwa arusini
Wimbo wangu naimba, rafiki shangilieni*

Baada ya Bi. Mwanasharifu naye kufariki mwaka 1955, Shaaban Robert alimwoa Bi. Mwanambazi binti Ali wa Tongoni, Tanga. Huyu aliishi naye hadi alipokumbwa na faradhi ya mauti mnamo tarehe 20/06/1962.

Kwa jumla, Shaaban Robert alijaaliwa kupata watoto sita. Kwa mke wa kwanza Bi. Amina alikuwa na watoto wawili ambao ni Bw. Selemani Shaaban (alifariki akiwa mdogo) na Bi. Mwanjaa Shaaban (alifariki mwaka 1973). Kwa mke wa pili Bi. Mwanasharifu alikuwa na watoto wanne ambao ni Bw. Akili Shaaban, Bw. Hussein Shaaban, Bi. Mwanamwema Shaaban na Bw. Ikkal Shaaban. Kati ya watoto hao sita aliyebaki hai mpaka sasa ni Bw. Ikkal Shaaban pekee. Bi. Mwanambazi hakuzaa naye. Yeye alifariki mwaka 1964.

Shaaban Robert alifariki mjini Tanga katika Hospitali ya Bombo, tarehe 20/06/1962 akiwa na umri wa miaka 53. Alizikwa katika makaburi ya familia huko Vibambani mnamo tarehe 21/06/1962 (Mulokozi, 2003; Taib, 2009).

3.0 Nafasi ya Shaaban Robert katika Kukuza na Kuendeleza Lugha ya Kiswahili

Mapenzi ya Shaaban Robert katika lugha ya Kiswahili yanaonekana waziwazi katika mashairi yake. Kupitia mashairi yake, Shaaban Robert anaonekana kuwa ni mkuzaji na mwendelezaji madhubuti wa Kiswahili. Sehemu hii inachambua hoja mbalimbali zinazoyakinisha nafasi ya Shaaban Robert katika kukuza na kuendeleza lugha ya Kiswahili.

3.1 Mtetezi wa Kiswahili

Kutokana na mapenzi yake ya dhati katika Kiswahili, Shaaban Robert alivaa uwakili wa kukitetea Kiswahili. Gibbe (1980) anasema kuwa msimamo wa Shaaban Robert kuhusu Kiswahili ulikuwa ni wa kitetezi na hakuchoka kukitetea Kiswahili. Licha ya maisha yake kuwa katika himaya ya kikoloni lakini hakuhofia kukisema Kiswahili na kukitangaza kwa watu. Kwa yakini, alikitetea Kiswahili na kuwaeleza watu kuhusu umuhimu wake. Kwake, Kiswahili kilikuwa kama “Titi la Mama”. Fikra hii inasawiriwa vizuri katika diwani yake ya *Pambo la Lugha*. Humo tunakutana na shairi lake maarufu liitwalo “Kiswahili” (uk. 27-31). Shairi hili ni refu, lina beti 31. Katika shairi hili, Shaaban Robert alisisitiza umuhimu wa lugha ya Kiswahili na kuwataka watu wakithamini Kiswahili. Katika shairi hili, Shaaban alieleza kuwa “Titi la Mama litamu, hata likiwa la mbwa”. Wakati Shaaban Robert anasimama imara kukitetea Kiswahili zama hizo za ukoloni, jamii ilikuwa imeshagawanyika kimatabaka. Wakoloni walionekana ndio watu na Waafrika walionekana kama wanyama. Kasumba ya kukibeza Kiswahili kwa kukifananisha na titi la mbwa (Waafrika) na kukitukuza Kiingereza kwa kuwa ni titi la binadamu (wakoloni) si fikra ya Shaaban Robert. Yeye alisisitiza kuwa ataendelea kulinyonya titi la mbwa huku akiwachochea wenzake kukipenda Kiswahili na kukifanyia utafiti. Katika ubeti wa 1 na 2 Shaaban anasema:

*Titi la mama litamu, hata likiwa la mbwa
Kiswahili naazimu, sifayo inayofumbwa
Kwa wasiokufahamu, niimbe ilivyo kubwa
Toka kama chemchemu, furika palipozibwa*

Titi la mama litamu, jingine halishi hamu

*Toka kama mlizamu, juu kwa wingi furika
Mfano wa zamzamu, yenye rutuba ya Makka
Uonyeshe na muhimu, kwa wasiokutamka
Hata wafanye hamu, mapajani kukuweka
Titi la mama litamu, jingine halishi hamu*

Mstari wa kwanza wa ubeti wa kwanza ni maarufu sana katika shairi hili kiasi cha baadhi ya watu kudhani kuwa ndio jina la shairi. Mstari huo “Titi la mama litamu, hata likiwa la mbwa” unatupa picha kamili ya hali ya hasira aliyokuwa nayo Shaaban Robert dhidi ya watu wanaoibeza lugha ya Kiswahili. Kwa mujibu wa Kezilahabi (1976), mstari huo mara nyingi huzua mjadala mkubwa kwa wale ambao Kiswahili si lugha yao ya usawa. Jibu la mjadala huu ni moja tu kwamba hapa “Mama” anawakilisha taifa litumialo lugha hiyo kama lugha ya taifa. Aidha, katika mshororo usemao “Toka kama chemchemu, furika palipozibwa”, neno ‘chemchemu’ linaonesha hali ya uzima na neno ‘palipozibwa’ linaelekea kuwalaumu wakoloni walioziba maendeleo ya Kiswahili kwa kutilia mkazo lugha zao.

Shaaban Robert aliendelea kutetea lugha ya Kiswahili kwa muda mrefu. Baadaye alianza kuona kwamba yeye peke yake alikuwa hawezi kuleta maendeleo ya haraka; hivyo alianza kuhubiri na kuwaita watu wengine uwanjani. Mwito huu tunauona katika diwani yake ya “*Mwafrika Aimba*” kupitia shairi liitwalo “Lugha Yetu” (uk. 33). Kwa urefu tutalidondoa shairi hili ili kubainisha picha ya jumla ya mapenzi ya Shaaban Robert katika lugha hii ya Kiswahili. Shaaban anasema:

*Kiswahili kwa dhahiri, kimo ndani ya msitu
Hili nimelifikiri, kwa muda wa siku tatu
Na sasa nalihubiri, afahamu kila mtu
Hima pakutane watu, au tutahasiri*

*Au la tutahasiri, tubaki hatuna kitu
Tuchekwe tutahayari, hatujui lugha yetu
Lugha ni kitu kizuri, ziko wapi ari zetu?
Hima pakutane watu, au tutahasiri*

*Lafidhi ina fahari, kutetea ndio utu
Kukosa lugha hatari, uliza kwa kila mtu
Mwelewa wa kufikiri, atajibu ni kuntu
Hima pakutane watu, au tutahasiri*

*Hapana lugha damiri, ana yake kila mtu
Mimi hasa nafikiri, tunachekwa na wenzetu
Tumo katika ghururi, ya kutupa lugha yetu
Hima pakutane watu, au tutahasiri*

*Na wakati umejiri, wa kukutanika watu
Tunachekwa ufakiri, hata kwa maneno yetu
Haifai kusaburi, tutendewe kila kitu
Hima pakutane watu, au tutahasiri*

*Hasara imekithiri, tufumbue macho yetu
Shauri limeshamiri, nami nawambia watu
Welewa wa tafakuri, siyo wanyama wa mwitu
Hima pakutane watu, au tutahasiri*

*Lugha ngeni ninakiri, zina manufaa kwetu
Tujifunze kwa dhamiri, tuseme kama upatu
Walakini tufikiri, ubora wa lugha yetu
Hima pakutane watu, au tutahasiri*

*Wakatabahu fakiri, mkononi sina kitu
Nililowaza shauri, kwa wenzangu likifutu
Tutafute tazubiri, kuokoa lugha yetu
Hima pakutane watu, au tutahasiri*

Katika shairi hili, tunamuona Shaaban Robert akiendeleza juhudi zake za kukitetea Kiswahili. Kama asemavyo mwenyewe kuwa alifikiri kwa muda wa siku “tatu” na hatimaye akagundua kuwa Kiswahili kimo ndani ya msitu. Ili kukiokoa Kiswahili ni lazima watu waungane. Muungano huo uwe na lengo la kukitetea na kukinusuru Kiswahili. Katika hilo, alitambua pia kuwa umoja ni nguvu, utengano ni udhaifu na kidole kimoja hakivunji chawa. Akaamua kuwaita wengine wakusanyike pamoja katika kukihami na kukitetea Kiswahili. Kwa kufanya hivyo, nguvu ya watetezi wa Kiswahili itakuwa kubwa. Haya ni mapenzi ya dhati aliyokuwa nayo Shaaban Robert kuhusu lugha hii ya Kiswahili.

Pia, Shaaban Robert katika kukitetea Kiswahili alisisitiza kuwa Kiswahili sio lugha dhaifu kama baadhi ya watu wanavyodhani na kudai kwa vile kina maneno mengi ya mkopo. Shaaban bila kuhofu aliwakabili wadhanifu hao na kuwajua kuwa kukopa maneno, yaani kuingiza maneno kutoka lugha nyingine ni tabia ya kila lugha ulimwenguni. Katika shairi la “Kiswahili”, ubeti wa 16 mshairi anasema:

*Kiswahili kikikopa, na lugha nyingine pia
Ambazo zimenenepa, jambo hili hutumia
Au sivyo zingetupwa, kwa kukosa manufaa
Kiswahili kikikopa, si ila ndio tabia
Titi la mama litamu, lingine halishi hamu*

Ubeti huo unaeleza ukweli wa mambo ulivyo kuhusu tabia ya kila lugha duniani. Kukopa/kuazima maneno hakukuanza wala hakufanywi na Kiswahili pekee bali ni tabia ya kila lugha ulimwenguni. Kukitetea na kukisifu Kiswahili ilikuwa dhamira ya dhati ya Shaaban Robert. Hakuwa mwoga kuonesha msimamo wake kuhusu lugha yake. Katika diwani ya *Insha na Mashairi* tunakutana na shairi liitwalo “Kila Lugha” (uk. 12). Katika ubeti wa mwisho wa shairi hili, Shaaban Robert anaendelea kuudhihirisha na kuosisitiza msimamo wake kuhusiana na lugha ya Kiswahili. Anasema:

*Lugha kitu kitukufu, hapana nichukiayo
Kila lugha ashirafu, kwangu kwa masaidio
Lugha zenu nazisifu, yangu niacheni nayo
Hapana lugha dhaifu, sitatii wabezao
Lugha yangu taisifu, mpaka kukoma moyo
Ama mwili kuwa mfu, maisha tembe sinayo*

Kwa hakika, Shaaban Robert alikuwa na mapenzi ya dhati kuhusu lugha ya Kiswahili. Kupitia ubeti huo tunamuona akizidi kupaza sauti kuhusu Kiswahili kuwa ataendelea kukisifu mpaka atakapoiaga dunia. Nia yake hiyo aliitia kwenye matendo mpaka nukta ya mwisho ya maisha yake.

3.2 Mhimizaji wa Wengine Kukipenda Kiswahili na Lugha Nyingine

Katika kudhihirisha mapenzi yake katika lugha ya Kiswahili na kuhakikisha anaiendeleza na kuikuza lugha hii, Shaaban Robert hakuchoka kuwahimiza wengine kukipenda Kiswahili. Aliwahimiza watu wakipende na kukithamini Kiswahili. Kuhimiza kwake kulienda sanjari

na kuwaambia watu wasizibeze lugha nyingine kwani zina manufaa. Kitendo hiki kinatuonesha kuwa Shaaban Robert alizithamini lugha zote kwa jumla na kutambua kuwa kila lugha ni bora kwa watumiaji. Katika diwani ya *Insha na Mashairi*, shairi la “Kila Lugha” (uk. 12) linathibitisha fikra hii ya Shaaban Robert anaposema katika ubeti wa 8 kuwa:

*Kila lugha ni dafina, kudharau huwa sio
Lugha kitu cha maana, heshima na tegemeo
Tena lugha ni hazina, kwa ulimi usemao
Ukiweza kuinena, bila shida kuwa nayo
Lugha sawa na zinduna, kwa watu walio nayo
Ni kitu muhimu sana, kwa kuunga wasemao*

Ubeti huo unatudhihirishia jinsi Shaaban Robert alivyokuwa akithamini lugha zote (ikiwamo Kiswahili). Anaeleza jamii waziwazi kuwa haifai kudharau lugha yoyote ile kwani lugha ni hazina kuu ambayo kila mtu anapaswa kuulinda. Katika kuhakikisha fikra zake kuhusu lugha zinapata mashiko, Shaaban Robert aliwahimiza watu kujifunza lugha za kigeni. Mawazo haya yanajitokeza katika diwani ya *Pambo la Lugha*, shairi la “Kiswahili” (uk. 27), Katika ubeti wa 7 Shaaban Robert anasema:

*Lugha kama Kiarabu, Kirumi na Kingereza
Kwa wingi zimeratibu, mambo ya kupendeza
Na mimi nimejaribu, kila hali kujifunza
Lakini sawa na bubu, nikizisema nabezwa
Titi la mama litamu, jingine halishi hamu*

Mishororo miwili ya mwanzo ya ubeti huo inasisitiza kuhusu lugha za kigeni. Tunamsikia Shaaban Robert akisisitiza kuwa tujifunze lugha za kigeni pia kwani zimehifadhi maarifa mbalimbali. Alifahamu thamani ya lugha nyingine za kiulimwengu. Hata hivyo, bado msisitizo wake aliukita katika Kiswahili kwa kuwaambia kuwa “Titi la mama litamu, jingine halishi hamu”. Wazo kama hili kuhusu kuthamini Kiswahili na lugha nyingine tunalionga pia katika shairi lake lingine liitwalo “Lugha Yetu” (uk. 34) ndani ya diwani ya *Mwafrika Aimba*. Katika ubeti wa 7 Shaaban Robert anakiri wazi kuwa lugha za kigeni zina manufaa kwetu na kuwahimiza watu wajifunze. Hata hivyo, anawataka kuwa wajifunzapo wakumbuke kuzingatia ubora ulio katika lugha yao ya Kiswahili. Mshairi anasema:

*Lugha ngeni ninakiri, zina manufaa kwetu
Tujifunze kwa dhamiri, tuseme kama upatu
Walakini tufikiri, ubora wa lugha yetu*

Hima pakutane watu, au tutahasiri

Shaaban Robert aliufahamu vizuri ubora wa lugha ya Kiswahili na thamani yake hapa Afrika Mashariki. Katika shairi la “Kiswahili” (uk. 28) anasisitiza kwamba, hapa Afrika Mashariki ni Kiswahili ambacho lazima kiwe na hadhi kuliko lugha zingine zote. Hivyo, ni wajibu kwa wenyeji wa eneo hili kukipenda Kiswahili. Alisisitiza kuwa “Kila mkuu na pake, hana hadhi akihama” yaani lugha zilizohama kwao kama Kiingereza hazipaswi kudai ukuu na kufanywa kuu hapa Afrika Mashariki. Kwa Afrika Mashariki, Kiswahili ndicho kinastahili na kustahiki kupewa ukuu. Shaaban anasema haya katika ubeti wa 8:

*Kila mtu lugha yake, ndiye mtumishi mwema
Lugha nyingine makeke, mviringo kuzisema
Kila mkuu na pake, hana hadhi akihama
Kiswahili nivike, joho lako la heshima
Titi la mama litamu, jingine halishi hamu*

Kulingana na ubeti huo, tunamuona Shaaban Robert akiizindua jamii kuhusiana na kupewa kipaumbele kwa lugha ya Kiswahili. Jamii ya Afrika Mashariki inakumbushwa kuhusu kuipenda lugha ya Kiswahili ambayo ndiyo mwenyeji wa eneo hili. Kuzipa ukubwa lugha nyingine si jambo sahihi. Shaaban Robert aliliona hilo na ndipo akawahimiza watu wengine kukipenda Kiswahili kwa moyo mmoja.

3.3 Mwalimu wa Kiswahili

Mapenzi ya Shaaban Robert katika Kiswahili yanadhihirika pia kupitia dhima ya ualimu aliyojipa. Yeye aliutambua ufasaha wa Kiswahili na ndipo akaona ni bora awafundishe wenzake. Dhima hii ya ualimu ndio iliyomfanya Shaaban Robert kutajwa kuwa ni mwalimu wa Kiswahili (Gibbe, 1980). Ualimu huu unaonekana vizuri katika mashairi aliyoyatunga na kuchapisha katika gazeti la *Mambo Leo* na katika diwani zake za *Almasi ya Afrika* na *Pambo la Lugha*. Katika shairi ambalo linamchora Shaaban Robert kuwa mwalimu ni lile liitwalo “Kiswahili 1” (uk. 59) na “Kiswahili 2” (uk. 60) katika diwani ya *Almasi za Afrika* ambapo ndani yake, Shaaban anasisitiza matumizi ya Kiswahili fasaha na kuwafundisha wengine namna bora ya kutamka maneno. Anasema:

*Ila Sheikh Mhariri, Gazeti la Mambo Leo
Gazeti kubwa fahari, lipendezalo upeo
Niwie radhi fakiri, unipe mapendeleo*

*Niulize ikirari, ya Kiswahili cha leo
Kiswahili chanita, kimepoteza wagio
Napenda kujua kisa, nifungue masikio
Natetemeka kikasa, aliyekatwa vizio
Kitu ukipenda hasa, kikipotea kilio*

*Hasha sithubutu sema, kwamba wayatenda hayo
Najua yako heshima, kwamba ni mtu wa cheo
Lakini ninaposema, natingishikwa na moyo
Hili likiwa lawama, wenyewe waandikao
Nina mifano si haba, ya kukupa mwenye cheo
Usinivunje haiba, sikiliza nisemayo
Lugha ina ghiliba, ikiwa maneno siyo
Huwazuia kushiba, watu walio nayo*

*Mimi **ugali** najua, ni ule watu walao
Ugari wanisumbua, maana yake sinayo
Na **samli** natambua, uto wa kitoeleo
Samri yanizuzua, fahamu yake sinayo*

*Naelewa na **karata**, ni mchezo uchezwao
Bali neno **kalata**, sijui lafidhi hiyo
Najua neno **kuleta**, wazi bila kizuio
Lakini neno **kureta**, kwangu lina masumbuo*

Katika shairi hilo tunamuona Shaaban Robert akionesha mapenzi yake katika lugha hii ya Kiswahili. Anathibitisha wazi kuwa yeye anakipenda Kiswahili na anaumia anavyokiona kikichafuliwa kama asemavyo katika ubeti wa pili mshororo wa nne, “Kitu ukipenda hasa, kikipotea kilio”. Kimsingi, ndani ya shairi hilo, Shaaban Robert kauvaa ualimu na kuwafundisha watu namna ya kutamka maneno kwa usahihi. Shaaban Robert anabainisha baadhi ya maneno yasiyo sanifu yanayotumiwa na wasemaji wa Kiswahili. Anawafundisha mathalani kuwa inafaa kusema, “ugali” siyo “ugari”; “karata” siyo “kalata”; “kuleta” siyo “kureta”. Aidha, anamuasa Mhariri wa gazeti la *Mambo Leo* kujihadhari na “Kiswahili kichafu” kwani ni gazeti ambalo linatarajiwa kuwa kielelezo cha Kiswahili sanifu na mfano wa kuigwa.

Nafasi yake ya ualimu kuhusu Kiswahili anaiendeleza hata katika shairi la “Kiswahili 2” (uk. 60). Shairi hili lenye jumla ya beti 13 ni mwendelezo wa shairi la “Kiswahili 1”. Katika shairi hili, Shaaban Robert ameendelea kusema na mhariri wa gazeti la *Mambo Leo* kuhusiana na uchafuzi wa

lughu ya Kiswahili unaofanywa gazetini. Shaaban Robert anaona kuwa haifai gazeti kuandikwa kwa lugha yenye hitilafu na makosa, chambilecho mwenyewe, “Kiswahili kichafu”. Kufanya hivi ni kuwanyima wapenzi wa Kiswahili raha ya kusoma habari za gazetini na ni kuiangusha cheo lugha ya Kiswahili. Katika beti 4 za mwanzo Shaaban Robert anasema:

*Mhariri Mambo Leo, napenda kukuarifu
Hekima uliyo nayo, na kwa cheo kitukufu
Watutupaje wanao, na Kiswahili kichafu!
Mambo mema utupayo, hatuli yakatukifu
Hatuli watu walayo, kwa lugha kuwa pungufu
Na hii sio sifayo, Mhariri maarufu
Tupe furaha ya moyo, na kusoma na kushufu
Tufurahi kuwa nayo, Mambo Leo ashrafu
Ashrafu Mambo Leo, iwe ni kitu nadhifu
Kwa habari isemayo, na kwa lugha kamilifu
Waivu walie choyo, iwe kama msahafu
Au iwe kama chuo, cha fasaha na tarifu*

*Imeanguka kwa cheo, thamani yake hafifu
Na haya nikwambiayo, kweli si udanganyifu
Lugha iandikiwayo, kuona yatia hofu
Japo tunakwenda nayo, lakini yatukalifu*

Kupitia beti hizo nne tulizozidondoa hapo juu tunaweza kuona jinsi Shaaban Robert alivyokuwa mwelekezaji na mfundishaji wa Kiswahili. Hakuchoka wala kuona aibu kuusemea ufasaha wa Kiswahili. Shaaban Robert amemtaka mhariri wa gazeti kuzingatia ufasaha wa lugha ili kuidumisha hadhi ya lugha ya Kiswahili. Fikra hizi ni aushi kwani zinawafaa hata wahariri wa magazeti yetu ya wakati huu.

3.4 Mwandishi wa Vitabu vya Kiswahili

Shaaban Robert alifahamu umuhimu wa lugha kuwa katika maandishi. Katika diwani ya *Almasi za Afrika*, shairi la “Kitakoma Kiswahili” (uk. 65), Shaaban Robert anaonesha umuhimu wa kuitumia lugha ya Kiswahili katika maandishi. Shaaban Robert anawahamasisha washairi wenzake kuitumia lugha ya Kiswahili katika mashairi yao na kuchapishwa katika magazeti. Kwa kutofanya hivyo, Shaaban Robert aliamini kuwa lugha itafikia mwisho, kama anavyosema katika ubeti wa 4:

*Wakatabahu malenga,
Watungaji mbalimbali,
Weledi wa kuviringa,
Maneno yenye akili,
Kama hawakujiunga,
Katika gazeti hili,
Lugha wakaijenga,
Kitakoma Kiswahili.*

Katika ubeti huo, Shaaban Robert anatoa wito kwa washairi wa Kiswahili kuwa wajiunge na kuitumia lugha hii katika tungo zao. Yeye mwenyewe (Shaaban Robert) alilitekeleza hilo kwa kuchapisha mashairi yake gazetini. Aidha, alienda mbele zaidi kwa kuandika vitabu kwa Kiswahili. Kwa mujibu wa Mdee (1998), Shaaban Robert alifahamu haja ya kutunga vitabu vya Kiswahili kwa kutumia msamiati wa Kiswahili ambao haujulikani ili upate kufahamika na kutumika. Katika *Diwani ya Pambo la Lugha*, shairi la “Kiswahili” ubeti wa 5 linadhihirisha uelewa aliokuwa nao Shaaban Robert kuhusiana na maneno katika lugha ya Kiswahili. Shaaban Robert amekiri wazi kuwa lugha ya Kiswahili ina maneno mengi ambayo kwa bahati mbaya si yote yaliyopata kuandikwa. Aidha, alitambua haja ya kuwako kwa vitabu vya Kiswahili ambavyo kwa namna moja au nyingine vitakuwa ni dafina ya kuhifadhi maneno ya lugha hii ya Kiswahili. Shaaban anasema:

*Maneno bila hesabu, bado watu kuandika
Ni hazina ya dhahabu, inangoja kutumika
Nami nadhani karibu, siku njema itafika
Yawe katika vitabu, na vinywa kuyatamka
Titi la mama litamu, jingine halishi hamu*

Kulingana na ubeti huo, tunamuona Shaaban Robert akihamasisha na kuonesha matumaini ya kutungwa vitabu vya Kiswahili. Vitabu hivyo vitakuwa na msamiati usiofahamika ili upate kufahamika kwa watumiaji wa lugha. Shaaban Robert anakiri wazi kuwa maneno mengi ya Kiswahili bado hayajulikani, hivyo, ni wajibu wa waandishi wa vitabu kuitekeleza dhima hiyo ya kuyachimbua maneno hayo na kuyatumia. Mfano hai ni kupitia yeye mwenyewe (Shaaban Robert) ambaye aliweza kutunga vitabu vingi vya Kiswahili ambamo alitumia baadhi ya msamiati mpya. Kupitia maandishi yake, ameweza kuhifadhi na kuutangaza msamiati huo. Ponera (2014), anaeleza kuwa mpaka sasa kazi zilizochapishwa za Shaaban Robert ni 24 na zipo katika makundi mawili, nathari (semi, insha, barua na riwaya) na ushairi. Kundi la mashairi na tenzi kuna vitabu

11 ambavyo ni: *Almasi za Afrika na Tafsiri ya Kiingereza, Utenzi wa Vita vya Uhuru, Pambo la Lugha, Mwafrika Aimba na Koja la Lugha*. Diwani zingine ni *Mapenzi Bora, Mashairi ya Shaaban Robert, Almasi za Afrika, Sanaa ya Ushairi na Tenzi za Marudi Mema na Omar Khayyam*. Vitabu vilivyochanganya mashairi na insha ni vitatu ambavyo ni *Masomo Yenye Adili, Kielezo cha Fasili na Insha na Mashairi*. Kitabu chenye insha pekee ni kimoja ambacho ni *Kielelezo cha Insha*. Pia, kuna kitabu kimoja ambacho ni *Mithali na Mifano katika Kiswahili*. Kwa upande wa barua na nyaraka kuna kitabu kimoja kiitwacho *Barua za Shaaban Robert 1931-1958*. Vitabu vya riwaya ni saba ambavyo ni *Kufikirika, Kusadikika, Adili na Nduguze na Maisha Yangu na Baada ya Miaka Hamsini*. Vingine ni *Wasifu wa Siti Binti Saad, Utubora Mkulima na Siku ya Watenzi Wote*.

Orodha hiyo ya vitabu vya Shaaban Robert inamuweka katika nafasi nzuri ya kukuza na kuendeleza Kiswahili na kudhihirisha mapenzi yake ya dhati aliyokuwa nayo katika lugha hii. Vitabu vyote hivyo amevandika kwa lugha ya Kiswahili jambo ambalo linadhihirisha utekelezaji wa aliyokuwa akiyahubiri kuhusu lugha ya Kiswahili. Kwa yakini, suala hili linamjumuisha Shaaban Robert katika safu ya waungwana ambao wao ada yao ni kufanya kwa vitendo na si maneno matupu. Hili linadhihirisha wazi kuwa suala la kusema bila ya kutenda halikuwa tabia yake. Mwenyewe alikuwa akiona tabu kuhutubu bila ya kutenda (Robert, 1978). Aidha, uandishi wake wa vitabu uliambatana na ufahamu wake kuhusiana na uhuishaji wa maneno ya Kiswahili kupitia kamusi. Shaaban Robert alitambua kuwa katika Kiswahili kuna maneno mengi mazuri ambayo yanatakiwa kufahamika kwa jamii. Pamoja na uzuri huo, maneno hayo hayajaingizwa katika kamusi kama anavyosema Shaaban Robert katika shairi la “Kiswahili” ubeti wa 20:

*Maneno ya uthabiti, maelezo ya jinsi
Nyingi na tofauti, kwa fasaha na wepesi
Kama lulu na yakuti, johari na almasi
Yenye ladha ya sauti, bado kuona kamusi
Titi la mama litamu, jingine halishi hamu*

Kupitia ubeti huo, Shaaban Robert ameonesha imani yake katika Kiswahili na kuisifu kuwa ni lugha yenye maneno mengi thabiti, fasaha na mepesi. Hata hivyo, anasema kuwa bado maneno hayo hajayaona katika kamusi. Hivyo, hapa tunapata njia nyingine ya kutangaza na kuyahifadhi maneno yetu kuwa ni kwa kuandika kamusi. Maneno haya ya Shaaban Robert yanakuwa ni wito kwa wataalamu wa leksikografia

kuyakusanya maneno ya Kiswahili na kuyaweka katika kamusi kwa matumizi ya sasa na ya baadaye.

4.0 Hitimisho

Makala hii imejadili kwa kina kuhusu nafasi ya Shaaban Robert katika kukuza na kuendeleza lugha ya Kiswahili. Kupitia mjadala uliofanywa, inafaa kusisitiza kuwa Shaaban Robert alikuwa na mapenzi ya dhati na lugha ya Kiswahili. Aliweza kuikuza na kuiendeleza lugha ya Kiswahili kwa moyo wake wote. Uyakini wa hili umedhihirika kupitia hoja kadhaa, kama vile: kukitetea Kiswahili, kuhamasisha wengine kukipenda Kiswahili na lugha nyingine, kufundisha Kiswahili pamoja na kuandika vitabu vya Kiswahili ili kuhifadhi msamiati wake. Kupitia hoja hizo na ithibati inayopatikana katika mashairi yake anuwai tunapata yakini kuwa Shaaban Robert alijitoa kwa hali na mali katika kuipalilia lugha ya Kiswahili ili iweze kufika mbali. Hapana shaka kuwa matendo yake ya kutukuka katika lugha ya Kiswahili ndiyo yaliyomfanya karii na mshairi maarufu, Sheikh Kaluta Amri Abedi kumuita Shaaban Robert kuwa ni mlezi wa Kiswahili. Alipofariki mwaka 1962 Sheikh Kaluta Amri Abedi alilia kwa uchungu na kilio chake ni cha msingi. Sheikh Kaluta Amri Abedi alilia na kuomboleza kwa kusema:

Kilio cha Shaaban Robert

*Hae! Msiba mzito, amefishwa Shaabani
Nyoyo zinawaka moto, imetujaa huzuni
Lugha yetu bado toto, mlezi sasa ni nani?
Kafariki Shaaban, mlezi wa Kiswahili*

*Kwa kulea Kiswahili, Shekhe wetu Shaabani
Safu yake ya awali, kwa tungo zenye thamani
Mahiri mwenye akili, kwa tenzi hana kifani
Ole! Kafa Shaaban, mlezi wa Kiswahili*

Hivyo basi, ni wajibu wetu tulio hai leo hii kuendeleza juhudi za Shaaban Robert katika kuiweka kileleni lugha ya Kiswahili. Kwa kufanya hivyo, tutakuwa tunamuenzi kwa vitendo Shaaban Robert na kuienzi lugha yetu adhimu ya Kiswahili. Suala hili tulifanye si kwa mtu pwekepweke bali watu waungane kama alivyosisitiza mpenzi wa Kiswahili, Shaaban Robert katika maandishi yake.

Marejeleo

- Abedi, K. A. (1962). Shairi la kilio cha Shaaban Robert. *Swahili Journal of the East African Swahili Committee*. 33, 30-35.
- Andanenga, A. S. (2002). *Bahari ya Elimu ya Ushairi*. Ndanda: Benedictine Publications Ndanda- Peramiho.
- Chuachua, R. M. (2011). *Itikadi katika Riwaya za Shaaban Robert*. Dar es Salaam: TUKI.
- Gibbe, A. G. (1980). *Shaaban Robert: Mshairi*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Kezilahabi, E. (1976). *Ushairi wa Shaaban Robert*. Nairobi: Kenya Literature Bureau.
- Khatib, M. S. (2014). *Chanjo, Matakwa ya Mwanamume katika Mwili wa Mwanamke: Ulinganisho wa Ushairi wa Muyaka na Shaaban Robert*. Dar es Salaam: TUKI.
- Mdee, J. S. (1998). Faharasa za Shaaban Robert na mchango wake katika leksikografia ya Kiswahili. *Mulika*. 24, 14-31.
- Mulokozi, M. M. (2003) (Mh). *Barua za Shaaban Robert 1931-1958*. Dar es Salaam: TUKI
- _____ & Sengo, T. S. Y. (1995). *History of Kiswahili Poetry (1000-2000 AD)*. Dar es Salaam: IKR.
- Ohly, R. (1977). Swahili Studies: A suppliment to Kiswahili. *Kiswahili*. 47(1), 22-27.
- Ponera, A. S. (2010). Ufutuhi katika Nathari za Shaaban Robert: Maana Yake, Sababu za Kutumiwa, na Athari Zake kwa Wasomaji. Tasnifu ya Umahiri (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Dodoma.
- _____ (2014). Ufutuhi katika Nathari ya Kiswahili: Ulinganisho wa Nathari za Shaaban Robert na Euphrase Kezilahabi. Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Dodoma.
- Robert, S. (1966). *Pambo la Lugha*. Nairobi: Oxford University Press.
- _____ (1969). *Koja la Lugha*. Nairobi: Oxford University Press.
- _____ (1969). *Mwafrika Aimba*. Nairobi: Thomas Nelson and Sons Limited.
- _____ (1969). *Insha na Mashairi*. Nairobi: Thomas Nelson and Sons Limited.
- _____ (1972). *Almasi za Afrika*. Nairobi: Thomas Nelson and Sons Limited
- _____ (1978). Kiswahili katika Afrika Mashariki. *Mulika* Na. 12, 10-37.
- Sengo, T. S. Y. (1975). *Shaaban Robert: Uhakiki wa Maandishi Yake*. Nairobi: Longman.
- Taib, A. H. (2009). Maisha ya Shaaban Robert na falsafa yake katika maandishi. *Mulika*. 28, 130-155.